

**SEMINARUL GRECO-CATOLIC DIN ORADEA
ÎN PERIOADA ANILOR 1944–1945.
RAPORTUL RECTORULUI DR. GAVRIL STAN**

Silviu-Iulian Sana**

Abstract: *The present study brings into discussion an unpublished document about the period of the Second World War, more precisely the period March 1944–August 1945 in Oradea, captured and described by the rector of the Greek-Catholic Seminary of Oradea, Dr. Gavril Stan, in a report addressed to the Greek-Catholic Diocese of Oradea on August 26, 1945. The cleric from Oradea recounted in great detail the life of the Seminary he led, emphasizing the fact that its buildings were occupied, by order of the Hungarian and then Soviet-Romanian authorities, by the military, becoming a military hospital, a „barracks” and a military command headquarters. At the same time, Gavril Stan mentioned the important charitable role played by the Seminary during the siege of the city, the inhabitants of Oradea benefiting from air-raid shelter, and those in need or passing through Oradea, benefiting from food and even accommodation. Although the text suffers from a chronological inconstancy of events, the author is critical of the Germans (who left behind damage) and the Soviets (who killed a guard of the Seminary), praising the Romanian military and speaking neutrally towards the Hungarian military. Thus, the report of the rector Dr. Gavril Stan, brings important contributions to the history of this Romanian educational institute in Oradea, its role overcoming – with or without the will of the church superiors – the ethnic and religious „barriers” set by its founders*

Keywords: Greek-Catholic Seminary, Oradea, Gavril Stan, war, military.

Despre instituția Seminarului greco-catolic din Oradea s-au scris recent câteva cărți și studii, obiectivul fiind acela de a aduce noutăți cu privire la trecutul acestui institut de formare a elitelor românești din arealul nord-vestic al Transilvaniei istorice și mai ales al Parțium-ului¹, mai mult decât s-a făcut în cele două monografii din

** Cercetător științific II, dr., Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor; e-mail: sana_silviu@yahoo.com

¹ Silviu Sana, *Seminarul greco-catolic din Oradea. Scurtă istorie a unui institut de educație românesc (1792–1948). Seminario Greco-Cattolico di Oradea. Breve storia di un istituto educativo rumeno (1792–1948). The Greek-Catholic Seminary of Oradea. Brief history of a Romanian educational institute (1792–1948)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2024 [infra: *Seminarul greco-catolic din Oradea*]; Silviu Sana, Tiberiu Alexandru Ciorba, Traian Ostahie, *Seminarul Tinerimii Române Unite. I. O istorie a seminarului leopoldin și a formării clerului greco-catolic (1741–1948)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2022; Idem, *Seminarul Tinerimii Române Unite din Oradea. II. Studenți teologi (1792–1948). Dicționar biografic*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022; Idem, *Seminarul Tinerimii Române Unite din Oradea. III. Documente (1792–1948)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2022. Cele trei volume publicate în anul 2022 au 6 recenzii prin care s-a subliniat contribuția substanțială a autorilor la istoria educației și învățământului

perioada interbelică² și chiar în perioada comunistă, când, prin cercetarea subiectului „Societății de lectură”, s-au scos în evidență doar implicațiile naționale și culturale ale seminarului din Oradea³.

Subiectul de față are în prim plan un „raport de activitate” asupra vieții din Seminarul greco-catolic din Oradea, în perioada 31 martie 1944 – august 1945, document înaintat Ordinariatului greco-catolic orădean, la data de 26 august 1945⁴ de către dr. Gavril Stan⁵, rector substituit. Acesta a condus instituția în perioada 1940–1945⁶, înlocuindu-l pe dr. Coriolan Tămăian care a fost expulzat de către autoritățile maghiare, la data de 4 octombrie 1940⁷. În calitate de superior al casei, Gavril Stan a trebuit să se ocupe atât de treburile gospodărești cât și de activitățile didactico-spirituale ale *alunilor* din seminar⁸. Documentul reflectă situația reală din instituție, în perioada premergătoare și cea posterioară trecerii frontului prin Oradea, în confruntarea celor două tabere, puterile aliate și puterile Axei⁹. Fiind o clădire centrală în oraș, cu o curte spațioasă și încăperi mari, autoritățile vremii (atât cele maghiare cât și cele sovietice-românești) au considerat că i se pot da utilități practice, mai ales că situația războiului impunea necesitatea de a amenaja spații pentru armată. Acest lucru a

românesc, lucrarea fiind propusă pentru premiul Academiei Române. Deși lucrarea a fost rodul unei cercetări serioase, respectând metodologia științifică și contribuind substanțial la istoria națională, la decernarea premiilor din luna decembrie 2024, aceasta nu a câștigat nici un premiu.

² Ioan Georgescu, *Istoria Seminarului Român-Unit din Oradea*, București, Tipografia „Gutenberg” 1923; Petre Tămăian, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române-unite de Oradea*, Oradea, Tipografia și Litografia Românească, 1930.

³ Viorel Faur, *Societatea de Lectură din Oradea 1852-1875: studiu monografic*, Oradea, Edit. Muzeului Țării Crișurilor, 1978.

⁴ *Serviciul Județean Bihor, Arhivele Naționale ale României* [infra: SJAN Bihor], Fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea* [infra: EGCO], inv. 1403, dos. 219, f. 156–164. A se vedea Anexa de la finalul studiului.

⁵ Silviu Sana, *Rezistentul. Episcopul dr. Iuliu Hirțea în documentele Securității (1947–1979)*, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2014, p. 18.

⁶ Idem, *Seminarul greco-catolic din Oradea ...*, p. 89.

⁷ *Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității* [infra: ACSAS], D 50943, f. 20.

⁸ Silviu Sana, *Rezistentul. Episcopul dr. Iuliu Hirțea în documentele Securității (1947–1979)*, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2014, p. 245. Redăm un fragment dintr-o notă informativă, din anul 1961, în care Gavril Stan în dialog cu informatorul „Guran” a arătat, pe scurt, situația din perioada în care a fost rector al Seminarului: „[...] Părintele STAN: Te înșeli. Nu sînt canonic onorar. Episcopul HOSU care sub ocupația maghiară a fost administratorul apostolic al Eparhiei din Oradea a vrut să mă facă. Eu, însă am refuzat categoric. Poate știi și motivele odată ce episcopul FRENȚIU m-a înlăturat din canonicat, numind alte 3 persoane, pentru locurile din care unul îmi competea [sic!] mie, am refuzat categoric orice distincție bisericească, odată ce le-am refuzat, am refuzat și sarcinile care revin acestor posturi, pentru care eu n-am fost considerat demn. Activitatea mea am restrîns-o în jurul catedrei și a educației. Am primit postul de rector al seminarului din considerente naționale, dar și aceasta condiționat, ca CARI [sic!] TĂMĂIAN, care era rectorul alungat peste graniță, la o eventuală schimbare de regim să nu mai revină. CARI [sic!] nu s-a ținut de cuvînt, după 1945, m-am trezit că ma [sic!] scos din rectorat, revenind iarași el, contrar promisiunilor pe care le-a făcut.”.

⁹ *Istoria orașului Oradea*, coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, ed. a II-a, Oradea, Edit. Arca, 2007, p. 391. O scurtă consemnare face referire la faptul că după trecerea frontului „în oraș a rămas un comandament militar român al cărui sediu a fost instalat în clădirea actuelului Institut teologic greco-catolic”.

perturbat viața *alumnilor* și a studenților teologi din seminar, procesul de formare și de învățământ având de suferit aproape un an de zile.

Deși obiectivul principal al raportului era legat de elevii secundari interni¹⁰ și situația acestora din Seminar, în textul scris, acest subiect a fost prea puțin abordat. Acest fapt s-a datorat lipsei acestora din institut, la finalul lunii martie 1944 elevii fiind trimiși anticipat în vacanța de vară, motivul fiind „starea de război”¹¹. Astfel, prima parte a textului lui Gavril Stan se axează pe „starea de război”. În descrierea cronologică și sumară a evenimentelor care au influențat și afectat Seminarul orădean, clericul a făcut referire și la alte întâmplări care nu făceau obiectul analizei din perioada supusă spre raportare¹². Totodată, în descrierea evenimentelor, se observă o inconstanță cronologică, preotul reîntorcându-se la anumite întâmplări uitate. Astfel, textul suferă de o oarecare incoerență cronologică și tematică.

Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor, raportul se poate împărți în două perioade de timp: cea dinaintea plecării administrației maghiare (octombrie 1944) și cea după cucerirea orașului Oradea de către trupele române și sovietice.

După trimiterea elevilor în vacanța de vară – cu data de 31 martie 1944, semnalată de rector ca fiind o încheiere „bruscă” a anului școlar –, Seminarul a stat o lună de zile fără activitate, nefiind semnalat în scris nimic. Ulterior, instituția, golită deja de elevii interni, a intrat în vizorul autorităților maghiare, fiind destinată pentru armata germană. „Preluarea” Seminarului s-a făcut la data de 6 mai 1944, ora 14:00, prin intervenția unui responsabil al primăriei Oradea, anume Kolontáry János „șef al biroului militar al primăriei”, rectorul fiind pus în fața faptului împlinit, fiind nevoit să accepte instalarea armatei germane în seminar¹³. Anterior acestei preluări forțate au avut loc discuții între rector și doi medici militari (Ludvig Hartle și Reinhard Staeps), superiorul seminarului nefiind de acord cu predarea clădirii de „bună voie”. Stan nota că aceste discuții au avut loc în luna mai 1944, posibil în urma a mai multor întâlniri.

Sub „ocupația” germană – această perioadă de timp fiind descrisă destul de sumar de rector – au loc o serie de acțiuni făcute de militarii germani în incinta Seminarului. În două etape, instituția bisericii se „transformă” în spital militar. Până la 23 august 1944 se vorbește despre primul spital militar. Mai exact, rectorul descrie numele, specificul și spațiile ocupate. Este vorba de o secție chirurgicală a spitalului militar intitulat „Kriegs Lazareet 3/606” care a ocupat 36 încăperi și camere din Seminar. Pe lângă acestea au mai fost ocupate: un spațiu de sub o scară din aripa

¹⁰ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 156.

¹¹ Jós Piroška, *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkedett a halál* [Moartea a venit de pe aripile de argint ale păsărilor de oțel], „Partiumi Füzetek” [Caietele din Partium] 34/2004, p. 3. În acest articol sunt date foarte multe amănunte despre bombardamentul aliaților asupra Oradei din data de 2 iunie 1944.

¹² Rectorul menționa că, în anul 1941, Seminarul a găzduit și refugiați de război maghiari (SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 162).

¹³ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 156. Kolontáry János era prezent deja într-o structură a primăriei Oradea încă din 1941 în calitate de responsabil cu probleme militare, vice-notar și consilier (Detalii în vol. *Nagyvárad és Biharmegye utmutatója* [Ghidul Oradei și al Bihorului], coord. Dvorzsak Lajos, Nagyvárad, Grafika, 1941, p. 22).

stângă a clădirii, spălătoria, călătoria și pivnița, care era folosită ca și adăpost¹⁴. Doar locuințele superiorilor și ale personalului au rămas „neatinse”¹⁵.

În această primă perioadă, germanii au făcut unele modificări în clădire, numite de către rector și „pagube”: au modificat o ieșire din pivniță; au scos mobilierul care nu l-au putut valorifica în curte, acesta deteriorându-se datorită intemperiilor¹⁶.

Al „doilea” spital militar a fost amenajat după 23 august 1944, când trupele Axei erau în retragere. De această dată, acesta era unul de „campanie” și a stat în clădire doar câteva zile, făcându-l pe Gavril Stan să exprime că șederea acestuia „a pricinuit mai multe pagube decât primul într-o vară”¹⁷.

Tot pentru această perioadă, Stan a raportat despre pagubele materiale cauzate de bombardamentele de aviație și cele de asediu asupra orașului. Bombardamentele din 2 iunie, 30 septembrie și 6 octombrie 1944, precum și asediul din 12 octombrie au pricinuit următoarele pagube: distrugerea acoperișului Teologiei (academia teologică) de către un „brand” și cel al localului personalului de serviciu, lovit tot de un „brand”; 350 de geamuri sparte, crăpături de pereți și tencuială; mobilier, uși desfăcute și păături de pături luate de militari. Rectorul a menționat că, în prima perioadă de asediu asupra orașului (26–28 septembrie 1944), Seminarul a fost folosit – în scop de odihnă –, de către trupele maghiare care aveau ca și sarcină apărarea podului din vecinătate. În acest scop au așezat în turnul bisericii două mitraliere¹⁸. Drept urmare, seminarul s-a transformat într-o „fortăreață inamică”, și a devenit o ținută legitimă pentru armata română și cea sovietică. Pagubele pricinuite Seminarului în timpul asediului s-au datorat și acestui fapt. Totodată, în timpul bombardamentelor, Seminarul cu beciurile sale mari, semnalate ca adapost antiaerian, a fost folosit de populația orașului din vecinătate¹⁹.

A doua perioadă de timp – cea corespunzătoare noului regim provizoriu tutelat de Moscova prin intermediul Armatei Roșii, numit Comitetul Executiv pentru Ardealul de Nord care a durat între noiembrie 1944 – 9 martie 1945, urmat apoi de administrația românească²⁰ – este mai bine evidențiată de rectorul Gavril Stan. Nici pentru această perioadă, clericul nu acordă importanță unei etapizării cronologice a faptelor, acesta făcând referiri și la evenimente din timpul administrației maghiare.

Din 15 octombrie 1944 până la finalul lunii, Seminarul a găzduit o subunitate a Armatei Române, anume *Legiunea de Jandarmi* care, pe lângă faptul că a păzit institutul, a știut să aibă grijă de lucrurile din incinta instituției, rectorul afirmând despre ei că au fost „toți oameni cu ținută și, aici în casă, cu grijă exemplară de lucruri”²¹.

¹⁴ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 156–157.

¹⁵ *Ibidem*, f. 157.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 158.

²⁰ Detalii despre această perioadă în cap. „Ambiguitatea armistițiului în chestiunea transilvăneană”, în vol. Marcela Sălăgean, *Transilvania în jocul de interese al marilor puteri (1940–1947)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2013, p. 95–114.

²¹ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 158.

Trecerea frontului lăsase în urmă distrugeri și pagube destul de însemnate în oraș²², aceste consecințe împingând populația să caute „refugiu și adăpost în Seminar” după cum nota rectorul²³. Au apelat la ajutorul Seminarului, în general, credincioșii greco-catolici, zilnic fiind găzduiți și alimentați circa 40-45 de persoane²⁴. Stan sublinia și faptul că instituția a oferit adăpost credincioșilor care își lăsaseră casele de frica „tulburătorilor de pace din case”²⁵, mai exact a soldaților Armatei Roșii²⁶ și a delicvenților care căutau să jefuiască persoanele vulnerabile.

Deși nu specifică exact data, Gavril Stan nota că Seminarul a devenit, din nou, pentru o scurtă perioadă, secția unui spital militar, de această dată românesc. Acest lucru s-a întâmplat după plecarea *Legiunii de Jandarmi* la baza din Beiuș²⁷, în luna noiembrie 1944. Rectorul nota că îndeplinirea acestui obiectiv s-a făcut cu „mari străduințe”, cu acordul colonelului Andreescu, comandantul spitalului militar român de campanie nr. 8. S-a amenajat o sală pentru spital, institutul primind și un corp de gardă cu scop de pază²⁸. Se pare că „marile străduințe”, numite astfel de rector, au fost făcute chiar de către acesta sau unul dintre funcționarii de la Ordinariat, datorită faptului că Seminarul nu mai avea paza militarilor români, putând deveni un punct vulnerabil în fața administrației provizorii sovietice și a funcționarilor comuniști puși la conducerea orașului, care se puteau preta la abuzuri față de români. În ciuda acestui fapt, chiar Gavril Stan a căzut victimă acestor abuzuri, fiind reținut de Armata Roșie și trimis în lagărul de la Szolnok pentru trei luni de zile (5 februarie – 15 mai 1945)²⁹.

Tot în aceeași perioadă, a lunii noiembrie 1944, definite în timp de rector „la 10 zile” după „înființarea” camerei de spital în incinta institutului, în Seminar s-a instalat și un comandament militar românesc de aviație. Este vorba de *Baza Înaintată nr. 1* care, datorită rușilor, nu avea voie să-și instaleze cartierul în oraș, „decât

²² *Istoria orașului Oradea ...*, p. 391–392.

²³ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 158.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ O întâmplare cu final tragic cauzată de către Armata Roșie, care s-a dat la violențe, jafuri, violuri, crime și atrocități în Oradea, a avut loc chiar în familia autorului acestor rânduri. Este vorba despre bunicul patern, învățătorul Gheorghe-Ioan Sana, care moare urmare a unei altercații cu niște soldați ruși, care au vrut să-l jefuiască, întâmplarea având loc în data de 31 decembrie 1945. Ce căuta el în acea perioadă tulbură în Oradea? A fost în Oradea în trecere, în drumul său spre Șiria (Arad). Fiind refugiat cu familia la Albești, comuna Răbăgani (jud. Bihor) încă din toamna anului 1940 unde primise un post de învățător, – acest lucru întâmplându-se în toamna anului 1940, ca urmare a faptului că autoritățile maghiare l-au scos din postul de învățător și director al Școlii primare din Santău Mare (Bihor) –, acesta a pornit la drum spre Șiria (jud. Arad) pentru a-și vizita mama care se afla acolo, tot în refugiu. A trecut prin Oradea unde, pe actuala stradă a Olimpiadei avea niște prieteni, unde a dorit să înnopteze, în data de 31 decembrie 1944. În drum spre acea locație s-a întâlnit cu o patrulă de soldați ruși care s-au luat de el, dorind să-l jefuiască. Urmare a acestui fapt – posibil o încăierare – prietenii care erau plecați de acasă, aveau să-l găsească mort, a doua zi, în incinta casei unde a și înnoptat. Decesul a fost consemnat în acte, cu data de 1 ianuarie 1945.

²⁷ *Ibidem*, f. 158.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Silviu Sana, *Seminarul greco-catolic din Oradea ...*, p. 89.

găzduită de o casă românească”³⁰. La fel ca în cazul spitalului german instalat în clădirile Seminarului, clericul a descris detaliat camerele, sălile și spațiile ocupate de armata română: 10 camere și 20 de săli, 6 compartimente din pivniță cu coridorul, spălătoria, călătoria în uz și bucătăria³¹. În luna februarie a anului 1945 baza s-a mutat la Miskolc (Ungaria), lăsând în Seminar doar magazia și o mică parte din personal, în 9 încăperi. Totodată, curtea era plină de materiale de ale lor „lăzi, cutii de bombe, avioane căzute etc.”³²

După descrierea acestei situații, cu clădirea Seminarului ocupată de militarii români și efectele acestora, fiind menționate și stricăciunile pricinuite de trupe și asediu, rectorul nota că „nu se pune problema începerii anului școlar”. Chiar dacă li s-a promis evacuarea armatei române din local, acest fapt nu s-a întâmplat nici după venirea administrației românești³³. Totuși, după un timp, s-a pus problema redeschiderii Seminarului atât pentru elevi, cât și pentru studenții teologi. Rectorul a menționat că școala începuse în decembrie, și abia după Crăciun, când situația din oraș s-a îmbunătățit, au putut fi primiți în internat elevii, primii fiind cei de liceu, urmați de cei de la școala normală. Acestora din urmă li s-a improvisat o cazare la școala normală, doar mâncarea fiind servită în Seminar. În luna martie 1945 aceștia s-au întors în Seminar, după primirea acestora fiind rândul studenților teologi a se întoarce în internatul Seminarului³⁴. Așadar deschiderea Seminarului s-a făcut în trei etape: elevii de liceu, parțial elevii de la școală normală – doar cu masă, abia din luna martie cu cazare – și apoi studenții teologi.

Sunt date informații privind taxele percepute pentru cazarea și masa în institut: 100 pengő sau 3.000 lei/lună la început, iar mai apoi aceasta ridicându-se la 4.500 lei/lună, plus contribuțiile în natură care trebuiau aduse de fiecare elev³⁵. La finalul raportului, datorită inflației, Stan a propus ridicarea taxei la 10.000 lei/lună, pentru elevii de la școala normală, și 12.000 lei/lună, pentru cei de liceu. O altă variantă propusă era suma de 12.000 lei pentru normală și 14.000 lei pentru liceu., „cealaltă parte de întreținere să fie acoperită de alimente în natură, cum se obișnuiește la alte internate”³⁶.

Gavril Stan a raportat și numărul elevilor cazați: 120, din care elevi de confesiune ortodoxă, la finalul anului, au fost 11³⁷. S-a amintit și de faptul că înaintea deschiderii noului an școlar 1945–1946, numărul de solicitări pentru un loc în internat era de 365, institutul neputând asigura mai mult de 290–295 de persoane în căminul elevilor³⁸.

³⁰ SJAN Bihor, Fond EGCO, inv. 1403, dos. 219, f. 158.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, f. 159.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 159–160.

³⁵ *Ibidem*, f. 160.

³⁶ *Ibidem*, 163.

³⁷ *Ibidem*, f. 161.

³⁸ *Ibidem*, f. 163.

Dintre greutățile enumerate pentru această perioadă, Gavril Stan a notat faptul că lipsa „combustibilului” (a lemnului și/sau cărbunului) a fost una dintre principalele probleme cu care s-a confruntat Seminarul. Acest fapt s-a datorat pentru că rezerva de anul trecut (1943–1944) a fost puțină, aceasta fiind consumată de germani, „apoi de ceilalți supraviețuiți” (armata maghiară și apoi armata română), Seminarul neputând primi rația anuală de lemne din pădurea Domeniului Episcopiei. Și acest lucru a cauzat lipsa de încălzire, de baie, spălătorie, bucătărie, brutărie, „în vremurile bune trecând 25 de vagoane de lemne”³⁹. Totodată s-a amintit și de „tulburarea din casă” cauzată de militarii cazați – fie germani, maghiari sau români –, de oamenii nepoștiți, ceea ce a dus la „lipsa de separare de retragere și de liniște”, toate necesare pentru cine face educație și școală”⁴⁰. Alte dificultăți enumerate au fost: lipsa personalului – cel de serviciu, care a plecat pe alte posturi mai bine plătite, al profesorilor de teologie și cei de la școala normală, care s-au angajat pe alte direcții – și lipsa elevilor și studenților teologi plecați „forțat” în vacanță. Ultima greutate enumerată a fost reținerea și surghiunul din lagărul de la Szolnok, Gavril Stan notând că el „a fost ridicat de uneltirile potrivnice neamului nostru”⁴¹.

Despre pagubele suferite de clădirile și personalul Seminarului, Gavril Stan a evidențiat atât pe cele din perioada bombardamentelor cât și pe cele după venirea noii administrații sovietice și apoi românești. Doar că această enumerare a „stricăciunilor”, cauzate de militarii și echipamentele acestora, le-a completat și cu enumerarea reparațiilor efectuate (acoperiș, instalația de apă, wc-uri, mașina de gătit din bucătărie, dușumeaua din săli, poarta economică și gardul, înlocuire și reparare mobilier din sălile de studiu, înlocuire paturi lipsă prin paturi de lemn, curățenie, etc.)⁴².

Despre pierderile umane, Stan a menționat decesul unui elev de liceu, în vacanța de Paște⁴³. Apoi decesul unui paznic de la fermă, ucis de ruși, „cari [...] au aruncat o grenadă germană [...], în urma căreia acesta rănit grav a sucombat.”⁴⁴.

Ca un titlu de glorie dar și ca satisfacție spirituală, în rândurile raportului său, Gavril Stan a subliniat acțiunea caritativă a Seminarului, pentru toți cei aflați în nevoie în perioada asediului: „Marea operă de caritate săvârșită de acest institut în anul școlar trecut întrece orice eventuală prevedere. Lumea multă pe care a găzduit-o în trecere sau la sosirea în localitate fără alt adăpost, cum au fost mulți funcționari veniți aci, sau pentru a merge mai departe, militari în trecere spre front – în afară de cei adăpostiți de formațiunea de aviație – ofițeri de toate gradele ca generalul Avramescu; între civili de pomenit fostul Ministru Emil Hațieganu revenind din surghiunul croit de nemți. S-a fi umplut o carte de aur cu numele celor ce s-au bucurat de un colțișor cald de clădire – cum cerea fiecare – sau o mâncare caldă, sau orice și oriunde numai pe stradă să nu rămână. Desigur că ce li s-a dat a fost de fapt foarte modest dar a fost tot atunci foarte binevenit pentru fiecare.”⁴⁵.

³⁹ *Ibidem*, f. 160.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f. 162.

⁴³ *Ibidem*, f. 161.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 163.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 161.

*

Concluzie: Situația tensionată din starea de război, decretată de autoritățile maghiare din Oradea în primăvara anului 1944, avea să afecteze viața din cadrul Seminarului greco-catolic din Oradea, acesta fiind „pus pe lista” instituțiilor care puteau deservi scopuri militare, acest lucru fiind făcut și de către autoritățile militare românești, după cucerirea orașului Oradea. Închiderea școlilor a condus inevitabil și la sistarea programului elevilor și studenților din Seminar. Astfel, după trimiterea *alumnilor* și studenților teologi în vacanță (sfârșitul lunii martie 1944), în ciuda opoziției rectorului Gavril Stan, prin intervenția Primăriei Oradea, Seminarul avea să fie ocupat de către armata germană. Doar o parte din personalul instituției avea să rămână în clădire, fiindu-i permisă șederea în instituție. Încăperile acestuia au deservit, mai întâi, un spital militar clasic iar mai apoi, unul de campanie. După retragerea germanilor, care făcuseră mici modificări și lăsaseră pagube în urma lor, Seminarul a fost sediul unei unități a armatei maghiare care păzea podul de peste Criș. Totodată, în perioada de „ocupație” germană, în timpul bombardamentelor, Seminarul a fost gazdă și loc de refugiu pentru locuitorii din vecinătate care căutau adăpost antiaerian. După intrarea trupelor române și sovietice în Oradea, institutul a găzduit, pe rând, o unitate românească de jandarmi, spital militar și apoi sediul comandamentului Bazei înaintate nr. 1 de Aviație. Și pentru că distrugerile cauzate de asediu a cauzat lipsa electricității, a apei și alimentelor în oraș, Seminarul a fost locul unde cei aflați în nevoie au primit alimente și odihnă, îndeplinindu-și astfel și rolul caritativ specific bisericii. Astfel, raportul rectorului dr. Gavril Stan, aduce completări importante la istoria acestui institut de educație românesc din Oradea, rolul său depășind – cu sau fără voia superiorilor bisericești – „barierele” etnice și religioase fixate de fondatorii săi.

ANEXĂ

*Seminarul Român Gr. Cat. Din Oradea
Oradea, la 26 august 1945*

*No. 121/1945
Obiect: Elevi secundari interni 1944/45.*

*Preaveneratului Ordinariat Eparhial Oradea
Preavenerat Ordinariat,*

Referitor la anul școlar 1944/1945 cu privire la elevii găzduiți în Seminar, am onoare să înaintez următorul raport.

Dela încheierea anului școlar 1943/44, făcută brusc la 31 martie 1944, asupra Seminarului s-au abătut multe repercursiuni ale evenimentelor de război.

În luna Mai, cum se știe, a acelui an, după multe discuții ale subsemnatului cu medicii militari germani Ludvig Hartle și Reinhard Staeps, cari cereau predare[a] institutului cu iscălitură, ca de bună voie, – ceea ce subsemnatul le-a tăgăduit, – Seminarul a fost cedat pentru spital militar german

la intervenția primăriei reprezentată prin Dl. Kolontari, șef al biroului miliar dela primăria orașului, care s-a prezentat împreună cu susmenționații medici la Seminar în ziua de 6 Mai ora 14 într-un acest scop. În urmă, germanii au montat aici spitalul miliar Kriegs Lazarett 3/606, secția chirurgicală. Au ocupat pentru aceasta încăperile, camere și sale împreună, cu numerii 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 45, 52, 53, 54, 55, și 56. În afară de aceste au mai luat în folosință înfundătura de sub scara colț fațadă cu aripa stângă a clădirii, spălătoria, călătoria, apoi pivnița amenajată pentru adăpost, introducându-i o modificare la ieșirea din curte.

Peste tot au făcut mai multe modificări, unele după prealabila înțelegere cu Rectorul institutului, altele numai de capul lor, dar [care] nu se pot spune că au fost mult dăunătoare clădirii. Neatinse au rămas locuințele superiorilor și a personalului. Mobilierul în schimb, care nu putea fi folosit de ei prin sale, cum nu era loc pentru depozitare suficient și potrivit, căci lemnăria era ocupată tot de ei pentru atelier de lemnărie, s-a deteriorat mult, bătut de vremuri, cam pe afară.

După actul dela 23 Aug. 1944, s-au gândit îndată de plecare. A venit în loc un spital de campanie, mai slab organizat și mai puțin băgător de seamă. În cele câteva zile, cât a stat până la retragerea definitivă, a pricinuit mai multe pagube decât primul într-o vară.

În întâia asediere a orașului trupa care lupta (26-28 Sept.) făcea cu schimbul odihna în Seminar, tot timpul cât a durat rezistența de la podul vecin. În turnul bisericii erau așezate două mitraliere în funcție tot de ale honvezilor unguri. În vremea aceasta a căzut un brand pe vârful teologiei, altul pe localul personalului de serviciu, iar patru în grădină, pe lângă multele proiectile de arme ușoare. În 12 Oct. odată cu ocuparea orașului, la aruncarea în aer în parte a podului, numărul geamurilor sparte crește. Aceste socotite împreună, cu cele de la sgduirile din bombardamente – 2 Iunie, 30 Sept., 6 Oct. – se urcă la cifra de 350 geamuri, pe lângă unele crepături de pereți și tencuială. Cu ocazia ocupării nu trebuie uitate unele pierderi în lucruri: mobilier, uși desfăcute, câteva lucruri duse, cum sunt păturile de paturi.

Cât a stat, intrând la 15 Octombrie, Legiunea de Jandarmi, aceasta, fie zis spre cinstea ei, a fost paznica institutului și a tot ce se ține de institut, fiind toți oameni cu ținută și, aici în casă, cu grijă exemplară de lucruri.

În vremea aceasta a dat năvală lumea căutând refugiu și adăpost în Seminar. Cum veneau mai înainte vecinii la adăpostul aerian, așa veniră acum – cam lumea noastră – din oraș să se adăpostească din fața altor neplăceri ale turburătorilor de pace în case. Seminarul a găzduit și alimentat în acele zile cam 40–45 persoane zilnic. La finea lui Oct. Legiunea de jandarmi a trebuit să se retragă la Beiuș, lumea a plecat și ea s-au împrăștiat.

După mari străduințe, comandantul spitalului militar român, spital de campanie Nr. 8, Col. Alexandrescu, a admis să se organizeze în Seminar o sală ca pentru spital, pentru a putea avea apoi și un mic corp de gardă. Răniți n-au adus, corpul de gardă compus din câțiva moldoveni au fost credincioși paznici ai casei.

La 10 zile s-a prezentat din aviație Baza Înaintată Nr. 1 care altfel nu putea fi în oraș – neadmițându-o Rușii – decât găzduită de o casă românească.

Baza aceasta aeriană a ocupat 10 camere și 20 sale, în concret numerii 4 (două camere), 6, 7, 8, 10, 32, 41, 47, 55, 5, 9, 16, 17, 18, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 35, 38, 39, 40, 42, 52, 53, 54 și 56, apoi 6 compartimente din pivniță cu coridorul ei, plus spălătoria și călătoria în uz ca bucătăria. La finea lui Februarie Baza s-a mutat la Miskolc în Ungaria, menținând aici o parte din magazia de materiale și puțin personal, în localurile nr. 4, 6, 7, 9, 10, 8, 26, 27, 29, cari și azi sunt ocupate sau folosite de ei; apoi curtea a fost cuprinsă în cea mai mare parte de materiale de ale lor, lăzi, cutii de bombe, avioane căzute etc. Până acum în zilele aceste când le-au cărat la gară. În grupare, deșin poarta, localul infirmeriei (foarte stricat) și trei sale din cele de studiu pentru elevi. Toate aceste însă vor trebui ca pentru începutul anului școlar să fie nu numai evacuate dar și aduse în rând pentru a fi puse în funcție pentru elevii noștri.

În așa condițiuni la început nu se pune problema începerii anului școlar, doar le-a fost îngăduit cu înțelegerea că la început de an școlar, venind autoritățile românești aici, evacuează [sic!] întreg localul, fiind și armata română în condițiuni – dacă venea administrația română – să primească alt local.

Administrația n-a venit, ei au stat mult aci. Stricăciunile, deși nu au fost cele ce erau să fie dacă se încuibau alții aci, rămân totuși foarte mari.

Anul școlar la liceu începu în Decembrie. Iarăși, în așa condițiuni nu se pune problema deschiderii internatului pentru cele capetavă [sic!] zile înainte de Crăciun. După Crăciun însă, cum se îmbunătății situația, cu toate pierderile și daunele mari, apoi piedecile din cauza celor din casă, cari în zădar au fost rugați să mai elibereze câte ceva, a trebuit a proceda la găzduire de elevi.

Pentru o situație mai îndemânatecă nu puteau fi primiți toți elevii deodată, ci având deja școala începută la liceu, primii au fost luați elevii de liceu. După ei au urmat cei dela școala normală pentru cari s-a improvisat loc la normală ca în 1940-41, cu mâncarea numai în Seminar. A durat până în Martie, când plecând Baza, au fost aduși acasă. Iar după începerea normalei a urmat Teologia.

Întreținerea a fost acoperită de 100 pengö la lună sau 3000 lei, cari apoi au fost ridicate și schimbate încât am ajuns la 4500 de fiecare elev la orice școală la lună, plus cele în natură așa cum se cereau și alte instituții.

Cu toate împrejurările grele nu pot spune că a fost ușor, dar nici nu e cazul să fac aci serii de plângeri. Voi pomeni doar unele din capitolele greutăților: lipsa combustibilului. Puțin rămăsese din anul trecut, și acela a fost consumat în mare parte de nemți, apoi de ceilalți supraviețuiți, pe când rația anuală de astă dată nu am putut-o primi din pădurile Domeniului Episcopiei. Lipsa de încălzire, baie, spălători, bucătărie și brutărie nu se poate descrie, unde în vremuri bune treceau 25 vagoane de lemne. Turburarea în casă cu oamenii prezenți, oameni apoi nepoștiți, lipsa de separare de retragere de liniște, toate necesare pentru cine face educație și școală. Lipsă simțită de personal de serviciu suficient, care pleacă într-alte părți unde este mai bine plătit azi. Superiorii casei și profesorii de la Teologie prinși în diferite direcții, profesori la normala ridicată de la 4 clase la 8, la liceul românesc tot ei. La aceste se adaugă că Rectorul a fost ridicat de uneltirile potrivnice neamului nostru, la începutul lui Februarie, dus și ținut captiv la Szolnok, în Ungaria în închisoare până la 15 Mai 1945.

Marea operă de caritate săvârșită de acest institut în anul școlar trecut întrece orice eventuală prevedere. Lumea multă pe care a găzduit-o în trecere sau la sosirea în localitate fără alt adăpost, cum au fost mulți funcționari veniți aci, sau pentru a merge mai departe, militari în trecere spre front – înafară de cei adăpostiți de formațiunea de aviație – ofițeri de toate gradele ca generalul Avramescu; între civili de pomenit fostul Ministru Emil Hațieganu revenind din surghiunul croit de nemți. S-a fi umplut o carte de aur cu numele celor ce s-au bucurat de un colțisor cald de clădire – cum cerea fiecare – sau o mâncare caldă, sau orice și oriunde numai pe stradă să nu rămână. Desigur că ce li s-a dat a fost de fapt foarte modest dar a fost tot atunci foarte binevenit pentru fiecare.

Anul școlar s-a terminat pentru liceu în Iunie cu bacalaureatul în Iulie. Pentru normală în Iulie cu diploma în August, iar teologia la sfârșitul lui Iulie cu încheiere la 1 August.

Numărul elevilor.

Liceu: 121. Dintre cari în cursul anului s-au retras 2, iar unul Lapedatu, băiatul preotului din Ghirolt a decedat acasă în timpul vacanței de Paști. După confesiune au fost 10 ortodocși între toți aceștia. – Normală. – Elevi interni 120 (ortodocși 11). Dintre aceștia la mutarea lor din localul școlii în cel al Seminarului s-au retras 17, între cari 3 ortodocși, toți 17 mai iubitor de libertate. Totalul ortodocșilor a fost deci de 18 la sfârșit de an.

Boalele mai serioase, ne-a ferit Domnul, n-am avut în vreme ce nici camerile pentru bolnavi ale infirmeriei nu erau în întrebuințarea noastră ci a militarilor. În schimb numărul n-a putut fi mare în acest an din cauza ocupației militare, dar murdăria a rămas destul de mare, încât putem spune că suntem aproape acolo unde eram în 1941 după plecarea ungurilor din Seminar, a așa-zișilor refugiați unguri.

Stricăciunile sunt mari și de multe feluri. Cele de acoperiș drept urmare imediată a războiului au fost reparate numaidecât pentru scutirea și păzirea zidului. În celelalte ramuri s-a făcut foarte puțin, strictul necesar și am mers înainte pentru nesiguranța timpului când în fiecare zi puteam fi vizitați și ocupați de formațiuni cari iarăși reduceau lucrurile la starea de stricate. Ca să pomenesc câteva din aceste reparaturi ce se impun: spoirea generală, care nu s-a făcut de doi ani; reparaturi

și refacere de instalație de apă, aci se pomeneste faptul că militarii și azi întrebuințează rău apa și robinetele (lucru arătat altfel celor în drept) încât nota de apă pe luna Iulie era de 147 mii Lei. Reparate de WC lăsate de militari să înghețe și apoi bătute cue [sic!] ca să nu mai fie folosite. Refacerea modificărilor ici coala introduse de germani; refacerea mașinei de gătit din bucătărie cu instalația de apă caldă, și înlocuirea plitei care din 1940 nu se putea face din lipsă de fer: (Refacerea aceasta singură se urcă la două milioane Lei). Repararea dușumelei stricate în salele de înmagazinare a materialelor militare; refacerea poartei economice împreună cu gardul ei zdrobit de camioane, înlocuire lipsurilor din veselă și tacâmuri, înlocuire și repararea mobilierului din salele de studiu, înlocuirea paturilor lipsă prin paturi de lemn căci azi numai așa se poate, și alte lucruri mai mărunte. Aceste toate sunt reparaturi și refacere fără a introduce vreo modificare. La aceste este a se adăuga grija migăloasă în curățire întrucât cu mișcările și comunicațiile de azi ici coala s-au vârat insecte nepoțite.

Din inventarul de dormitoare al Seminarului, din ceea ce au fost cam 100 perne în 1940, au dispărut toate în acel an din cauza ungușilor așezați aci de primărie. Mai rămăsese însă saltele. Aceste din an în an folosindu-se fără puțința de ale întregi la număr, au scăzut foarte mai ales în vremea din urmă. Anul acesta a fost apoi și mai bogat în procent de scădere. Din cauza inconvenientului pomenit mai sus trebuesc desfăcute toate câte au mai rămas.

Din cauza vremilor așa cum am trecut peste toate, dăm mulțumită lui Dumnezeu că am rămas cum am rămas. În oameni, pierdere am avut numai la sosirea rușilor, cari la fermă au aruncat o grenadă germană în direcția paznicului porcilor, în urma căreia acesta rănit grav a sucombat.

Prevederi și propuneri pentru anul viitor.

Taxă și întreținere. Aș crede ca în această materie să rămânem la felul de întreținere din toate institutele azi. Adecă o parte să fie acoperită de taxă, pe care aș propune-o în suma de Lei 10.000 lunar pentru normală, și 12 pentru liceu, sau 12 mii normală și 14 mii liceu. Ori una și aceeași sumă pentru ambele categorii de școală. Ordinariatul binevoiască a decide. Cealaltă parte de întreținere ar fi acoperită de alimente în natură, cum se obișnuiește la alte internate.

Mai mare problemă este felul de elevi de primit în Seminar. Se verifică un extraordinar surplus. Nu s-a publicat concurs, nu s-a pus termin și sunt peste 365 solicitanți, când locurile cu eforturi, făcând mobilier costisitor, abia se pot urca la 280, cel mult 290-95. Între cei ce cer intrare în Seminar până aci sunt mulți licești, apoi un număr cam prea mare de ortodocși față de ceea ce ei, din lipsă de loc, după cum sunt informat, nu mai primesc în acest an uniți în internatul lor Jiga.

Cred că nu ar fi cazul să împiedecăm intrarea liceștilor și revărsarea lor în direcția liceului de aici pentru educația unui tineret mai al nostru de azi și de mâine. Deci aș propune primirea unui număr mai mare de licești și eventual admiterea ca în anul acesta să mai stea încă și prin oraș unii normaliști.

Drept încheiere implor binecuvântarea Arhierească asupra tuturor valoroșilor mei colaboratori din anul acesta ca din trecut, cari au obosit cu atâta abnegație în vremuri așa de grele în creșterea tineretului neamului nostru.

Al Preaveneratului Ordinariat,

Plecat servitor în Domnul

Pr. Dr. Gavril Stan
Rector